

במרכז חוברת 15 של 'פעמים' חמישה מאמרים העוסקים בסוגיות שונות מתחום המיסטיקה היהודית: בטקסטים המשמשים למאגיה ולכשפים, בכתבי הקבלה ממארוקו, בתנועה השכתאית בתימן, ובנטייתו השכתאית של ר"י כולי. עוד בחוברת זו חמישה מאמרים בנושאים שונים.

□ פותח את החוברת מאמרו של ד"ר יוסף דנה, הבוחן את חלקם של המשקל, הנחץ והריתמוס – בקריאת השירה העברית הספרדית. אין אנו יודעים אל-נכון כיצד קראו שירים אלה בימי-הביניים והאם היתה זיקה מחייבת בין המשקל לתוכן. כדי להשיב על כך הסתמך ד"ר דנה על האזנה לפיוטים המושרים היום בכתיב-כנסת ספרדיים של עדות שונות וניסה לשקם את הנחץ והריתמוס שלהם. על סמך הבדיקה הוא מסיק, כי בקביעת המשקל של פיוטיהם הביאו הפייטנים הספרדיים בחשבון בעיות של ריתמוס והטעמה וכן התחשבו במעמד ובנסיבות של קריאת הפיוט. הנחה זו, שהיא ספקולאטיבית וטעונה בדיקות משלימות, יש בה עניין הן להבנת מקום המשקל בשירה הספרדית והן בעובדה שמסורות-קריאה אלה נשתמרו בקהילות במשך מאות שנים. מחבר המאמר הוא מרצה בחוג לספרות עברית והשוואתית באוניברסיטת חיפה.

□ פרופ' שאול שקד הן במאמרו בדוגמאות מספרות הכישוף ומנוסחאות-ההשבעה בקמיעות של היהודים בארצות האסלאם, שגם מוסלמים נזקקו להן. בנוסחאות מאגיות אלה שלובים גם-כן ביטויים השאולים מעולם המושגים המוסלמי, ולכאורה משתמעת מהם הכרה בלגיטימיות של דתות אחרות. לעומת היהודים בעולם הנוצרי, שחיו בניכור מוחלט בינם ובין שכניהם במשך תקופות ממושכות, מתגלה כאן בתחום המאגיה מגע תרבותי בין יהודים לשכניהם בארצות האסלאם. מגע תרבותי זה נקשר בקרב חוגים עממיים ולא, כפי שהיה ב'תור הזהב' היהודי-מוסלמי, רק בקרב שכבה מצומצמת של משכילים.

המחבר הוא פרופסור בחוג ללימודים הודיים, איראניים וארמניים באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ ד"ר משה חלמיש סוקר במאמרו את סוגי היצירה הקבלית שנתחברו במארוקו מאז גירוש ספרד עד ימינו ומתעכב על הכתבים העיקריים בתחום זה. הסוגים העיקריים של הספרות הקבלית שנתחברו בארץ זו הם: פירושים לספירות, פירושים לזוהר, פירושים לתורה, פרשנות לכתבי האר"י, תיקונים, פירושים קבליים לתפילות, פיוטים קבליים ועוד. לעומת זאת כמעט לא נתחברו כתבים אנטי-שבתאיים וספרות מוסר קבלית במארוקו. הקבלה היתה גורם רוחני רב-משקל בחיי יהדות מארוקו ומרוכים היו המקובלים בתוכה. בדורות הראשונים לאחר גירוש ספרד נתחברו במארוקו כתבים קבליים בעלי משקל, במיוחד בפרשנות הזוהר, ורבים מהם ראויים לפרסום במהדורה מדעית. ואילו הכתבים שנתחברו מן המאה ה-18 ואילך ערכם מצומצם. ספרות זו בכללה עדיין לא זכתה למחקר נאות.

מחבר המאמר הוא מרצה בכיר במחלקה לפילוסופיה יהודית באוניברסיטת בר-אילן.

□ ד"ר בת-ציון עראקי קלורמן בוחנת מחדש במאמרה את המאפיינים של התנועה השבתאית בתימן, שקורותיה כבר נדונו במחקרים אחדים. המאמר מראה, כי בהשוואה לתפוצות אחרות היה מן המיוחד בתנועה זו בקרב יהודי תימן, שניכרו בכל הדורות בריבוי חישובי-קץ. כאשר הגיעה הבשורה השבתאית לתימן, היתה המנהיגות היהודית בה אוהדת בדרך-כלל לתנועה. וכיוון שדמותו של שבתי צבי לא היתה עיקר בעיני יהודי תימן, הם לא ראו בכשלונה של השבתאות סימן לשקריותה, אלא עוד ניסיון שהועמד בו עם ישראל על-ידי ההשגחה. ואמנם לאחר כשלוש השבתאות לא נרדפו חסידיה בתימן ולא נמצאו שם שבתאים נסתרים.

□ ד"ר לואיס לנדאו עוסק ביחסו של ר"י כולי, ראש מחברי 'מעם לועז' שנולד דור אחד לאחר המרת שבתי צבי, לשבתאות. כולי לא ביטא עמדה מפורשת כלפי השבתאות, אולם יש רמזים לאהדתו אל השבתאים המתונים. מכל מקום הוא מטפח ציפייה לגאולה בדרך ההולמת את הנורמות היהודיות המסורתיות.

המחבר הוא מרצה לספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

□ ד"ר דן מנור בודק במאמרו את זיקתו של ספר-הדרוש 'שופריה דיוסף' מאת ר' יוסף אדהאן לספרות-הקבלה שקדמה לו. מחבר הספר היה מחכמי מארוקו וממקובליה, ועלה לארץ-ישראל בשנת תר"ה (1845). המאמר בוחן את דרכי השימוש בפרשנות הקבלית בספר זה ואת משמעותם הקבלית של הימים הנוראים בו.

מחבר המאמר הוא מרצה למחשבה יהודית באוניברסיטת בן-גוריון בבאר-שבע.

□ תעשיית אריגי-הצמר, שהקימו גולי ספרד בסאלוניקי ובצפת, היתה התשתית הכלכלית לפריחתן של שתי קהילות אלו במאה ה-16. כמה מחקרים כבר עסקו בסוגיה

זו, אך מאמרו של פרופ' בנימין בראודה מתייחד בדיונו במקומה של תעשייה זו בכלכלת האזור במשך מאות שנים. המאמר דן גם כן בתנאים שאיפשרו שגשוגה של תעשייה זו בסאלוניקי במאה ה-16 ובמשבר שפקד אותה במאה ה-17 ושהיתה לו השפעה רבה על ירידת מעמדה של יהדות סאלוניקי. המחבר הוא פרופסור להיסטוריה בבוסטון קולג', ארצות-הברית.

□ ד"ר דוד כהן מפיק מתוך פנקסי מגויסים יהודים מאלג'יריה לצבא צרפת בשנות 1875-1878 נתונים על המבנה המקצועי והחברתי שלהם. על סמך השוואה של נתונים אלה עם נתונים אחרים מקבילים מגיע המחבר במאמרו למסקנה, כי החברה היהודית באלג'יריה בפרק-הזמן הנדון היתה עדיין מסורתית. עסקה במקצועות יהודיים מסורתיים וההשכלה הצרפתית טרם הייתה שורשים בתוכה.

□ מועטים המקורות המהימנים העוסקים בהיסטוריה המוקדמת של ביתא ישראל (הפאלאשים), ורוב מה שנכתב על תולדותיהם קודם המאה ה-14 הוא בגדר השערה. ד"ר סטיבן קפלן מביא קטעים מתוך חיבור האיגוגראפי על קדוש נוצרי אתיופי בן המאה ה-15, ובו פרטים על הפאלאשים. זהו הדו"ח הארוך ביותר על כת יהודית זו במקורות שבלשון געז, שזמנו קודם המאה ה-16. המקור מלווה מבוא והסברים מאת המהדיר.

מחבר המאמר מרצה על חקר משווה של דתות ועל היסטוריה אפריקאית באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ בחוברת זו אנו פותחים במדור חדש בשם פעלים, שבמסגרתו נפרסם סקירות ודו"חות מוערים על מקורות קדומים ונדירים וכן על מוסדות ומפעלים מדעיים, שיש להם זיקה לתולדות יהודי המזרח ולמורשת תרבותם. במדור הפעם אנו מביאים את סקירתו של גרשון בן-אורן על המוזיאון היהודי בגרוזיה.

העורך